

Udenrigsministeriet: Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966 – Bind II: Bilag

33. Udenrigsminister Gustav Rasmussens redegørelse den 9. februar 1949 i Folketinget (side 62-68)

Bilag 33

Udenrigsminister Gustav Rasmussens redegørelse den 9. februar 1949 i folketinget

Den stillede forespørgsel om, hvilke oplysninger regeringen kan give vedrørende de førte forhandlinger om et skandinavisk militært samarbejde, giver mig lejlighed til i dette høje ting og dermed over for den danske offentlighed at gøre rede for hovedtrækkene i disse forhandlinger hidtidige forløb.

Jeg vil gerne først gøre nogle bemærkninger om de almindelige forudsætninger for de forhandlinger, der er blevet ført.

Den anden verdenskrig var knap nok bragt til afslutning, før der sporede tydelige tegn på uenighed og spænding mellem de tidligere nært forbundne allierede stormagter. Det håb om en varig stabilisering af de politiske forhold i verden, som havde vokset sig stærkt under krigen og umiddelbart efter dens afslutning, syntes at rykke endnu et langt stykke ud i fremtiden, og den verdenspolitiske situation blev kendetegnet af voksende utryghed.

I de første år efter den anden verdenskrigs afslutning har Sovjetunionen indgået militære forsvarsalliancer med en række andre lande i Østeuropa og dermed skabt østblokken. Noget tilsvarende i Vesteuropa skete først, da Kanalstaterne – Storbritannien, Frankrig, Holland og Belgien-Luxembourg – ved Bruxelles-traktaten af 17. marts 1948 traf aftale om et defensivt forbund og om samarbejde på andre områder. Disse to magtgrupperinger har ikke grænse tilfælles. Hidtil har Nord- og Mitteleuropas lande – fra Skandinavien til Schweiz og Italien – ligget som et område, der ikke er inddraget i noget af de to systemer. Tyrkiet og Grækenland støttes politisk og militært af vestmagterne, og Spanien er stadig isoleret.

Oceanmagterne planer om en atlantisk alliance omfattende De forenede Stater, Canada, Storbritannien, Frankrig, Beneluxlandene og muligvis andre magter er endnu ikke blevet til virkelighed.

Den sovjetrussiske regerings henvendelser til Norge i de sidste dage viser, at tilløb til eller bestræbelser for at udvide en af disse magtgrupperingers område til Skandinavien ikke kan foregå uden at fremkalde reaktioner fra den anden.

For Danmark måtte det være hovedsagen at lægge en udenrigspolitisk linie med det mål for øje, som er og altid må være det primære formål for vor udenrigspolitik: at sikre Danmarks frihed og fred, at betrygge vor selvstændighed som stat.

Vi gør os ingen falske forestillinger om den militære styrke, der står til vor rådighed. Vort lands geografi og natur, dets ringe udstrækning, befolkningens fåtallighed og landets fattigdom på råstoffer, manglen af metaller, kul, olie og benzin, gør forsvaret til et vanskeligt problem. I flere af disse henseender er vore nordiske nabolande stillet bedre.

Det er derfor en naturlig sag for den danske regering i en tid, hvor der råder spænding mellem stormagterne, at undersøge, om der er mulighed for ved aftale med andre magter at tilvejebringe større sikkerhed end den, Danmark alene vil være i stand til at skabe, og tillige at overveje, om der kan findes en form, der ikke alene yderligere betrygger Danmarks nationale tilværelse, men tillige kan indgå som et

(Bilag 33 fortsat)

konstruktivt led i en politik, der tilstræber at mindske spændingen i vor del af verden, idet vi ser vort formål i at bidrage vort til bevarelse af freden.

Når man betragter de nordiske landes indbyrdes beliggenhed, når man erindrer deres åndelige slægtskab, der hviler på fælles historisk udvikling i kultur og samfundsliv, fælles livssyn og fælles opfattelse af det enkelte menneskes værd og af, hvad der er frihed og ret, så er det naturligt, at disse lande i fællesskab undersøger mulighederne for inden for De forenede Nationers rammer at opbygge et regionalt samarbejde om gensidig hjælp i tilfælde af angreb, og ikke mindst et samarbejde om en forsvarsordning, der kan tjene til at hindre, at angreb på vore lande overhovedet finder sted.

Der har mellem de nordiske landes regeringer været enighed om, at dette problem burde tages op til undersøgelse. En sådan undersøgelse måtte gå ud på at klarlægge dels en række tekniske spørgsmål om de militære og forsyningsmæssige muligheder og forudsætninger for en samvirken og dels den politiske side af sagen, det vil sige spørgsmålet om, hvorvidt landene kan enes om en nordisk unions forhold til andre magter og magtgrupperinger.

Disse spørgsmål er blevet undersøgt og drøftet.

Da jeg den 16. juni 1948 i Stockholm havde en længere samtale med min svenske og min norske kollega, drøftede vi mulighederne for at iværksætte en fælles dansk-norsk-svensk undersøgelse om et militært samarbejde på visse begrænsede områder, muligheder, der allerede blev berørt i en samtale mellem de tre udenrigsministre måneden før. Spørgsmålet blev igen taget op ved det nordiske udenrigsministtermøde i Stockholm den 8. og 9. september 1948. Der var på grund af de tre landes forskellige forsvarspolitiske stilling en vis divergens i synet på de sikkerhedspolitiske problemer, ligesom den kendsgerning, at de nordiske lande oplevede krigen på hver sin måde, bevirkede, at man i de tre lande vurderede udenrigspolitiske kendsgerninger og muligheder forskelligt. Men vi var dog enige om at henstille til vore regeringer, at der i de tre lande blev udpeget sagkyndige til at foretage en undersøgelse af de militære og forsyningsmæssige muligheder for et samarbejde, dels under den forudsætning at der tilvejebragtes et nordisk forsvarsforbund, og dels under den forudsætning at der blev etableret en militær samvirken i fredstid uden indgåelse af et forsvarsforbund.

I henhold til vedtagelse på de tre forsvarsministres møde i Oslo midt i oktober blev der nedsat en skandinavisk sagkyndig forsvarskomite, der kom til at bestå af fire civile og militære repræsentanter for hvert af de tre lande, bistået af en række officerer og andre sagkyndige. Komiteens opgave, der i hovedsagen var blevet fastlagt på udenrigsministtermødet i Stockholm, blev i Oslo nærmere præciseret af de tre forsvarsministre. Under møder i Saltsjöbaden ved Stockholm, Hornbæk og på Holmenkollen ved Oslo er der af komiteen blevet foretaget en dybtgående undersøgelse.

Resultatet af disse overvejelser kan kort gengives således, at de nordiske landes forsvarsmuligheder væsentligt vil øges ved en fælles militær optræden, når den er forberedt i fred inden for et forsvarsforbund, men tillige, at tilførsler udefra af vigtige

(Bilag 33 fortsat)

råstoffer og hjælpestoffer er nødvendige, da de nordiske lande i så henseende heller ikke tilsammen råder over tilstrækkelige midler og hjælpemidler til, at de kan blive selvforsynende. Det blev desuden betonet, at Danmarks og Norges forsvar hurtigt måtte forstærkes og Sveriges forsvar opretholdes og moderniseres; det vil stå alle klart, at en forholdsvis hurtig styrkelse af det danske forsvar ikke kan foregå, uden at vi får våben udefra.

Da det forekom os, at det måtte være ønskeligt så hurtigt som muligt at tilvejebringe klarhed over mulighederne for at nå frem til en fælles konklusion, blev det på forslag af den danske statsminister aftalt, at de tre statsministre skulle mødes til byjubelæet i Uddevalla den 17.-18. december 1948. Her blev så tanken om at tilstræbe et skandinavisk forsvarsforbund drøftet.

Interessen for at få undersøgelsen af dette problem fremskyndet blev imidlertid stærkt forøget, da Norge og Danmark blev bekendt med, at disse to lande kunne blive stillet over for spørgsmålet om, hvorledes de ville stille sig til en indbydelse til at deltage i forhandlinger om en Atlantunion. Det havde i Uddevalla været tanken, at de skandinaviske udenrigsministre i en nær fremtid skulle have været samlet til et møde og prøve at udforme en tekst. Resultatet blev imidlertid, at de skandinaviske landes stats-, udenrigs- og forsvarsministre på norsk initiativ mødtes i Karlstad den 5. og 6. januar 1949.

På Karlstadmødet skabtes der ved indrømmelser fra svensk og norsk side forudsætningerne for de videre forhandlinger. Det viste sig, at der faktisk bestod en mulighed for at nå frem til et forpligtende skandinavisk forsvarsforbund byggende på militær solidaritet i forsvaret af det skandinaviske område og i øvrigt hvilende på den forudsætning, at intet af de tre lande sluttede sig til den Atlanterhavsunion, der er under forberedelse.

De svenske ministre var villige til uden hensyn til, at det norske og danske forsvar endnu er mangelfuldt, at søge fornøden politisk tilslutning til tanken om, at Sverige straks gik ind i et gensidigt forpligtende, men i øvrigt alliancefrit forsvarsforbund med Danmark og Norge. Vi erkender og værdsætter storheden i denne holdning fra Sveriges side. Fra norsk side lå der en indrømmelse i beredvilligheden til eventuelt at give afkald på muligheden for en pagtmæssig tilknytning til et mere omfattende regionalt sikkerhedssystem. Spørgsmålene blev drøftet indgående og frit mellem de ni nordiske ministre, og man enedes om at fortsætte drøftelserne på et bredere grundlag i København, efter at der havde været lejlighed til at overveje problemerne i de tre landes regeringer og til at rådføre sig med de tre rigsdages udenrigspolitiske udvalg.

I mødet i København den 22. til 24. januar deltog de tre landes stats-, udenrigs- og forsvarsministre, otte repræsentanter fra hver af de tre landes lovgivende forsamlinger, den norske og den svenske ambassadør i København, enkelte andre civile embedsmænd og en højtstående officer fra hvert land.

Et afsluttende møde skulle derefter afholdes i Oslo; det fandt som bekendt sted den 29. og 30. januar med omtrent samme deltagere som i København plus de tre landes statsafsendinge i London, Moskva, Paris og Washington.

(Bilag 33 fortsat)

Jeg vil gerne understrege betydningen af, at møderne i København og Oslo fandt sted under deltagelse af repræsentanter fra de tre landes rigsdage. Denne tanke blev i fjor fremsat af det ærede medlem hr. Bertel Dahlgaard og taget op af det ærede medlem hr. Ole Bjørn Kraft under finanslovdebatten 1.-2. juni 1948. Derefter foreslog jeg i juni 1948 mine skandinaviske kolleger, at en repræsentation for de nordiske landes rigsdage skulle mødes til drøftelse af det nordiske samarbejdes problemer. Jeg begrundede igen forslaget på udenrigsministermødet i Stockholm i september 1948. Mine kolleger fandt dengang, at dette spørgsmål i første række burde søges løst inden for rammerne af det allerede bestående nordiske interparlamentariske samarbejde. Når tanken nu alligevel er blevet taget op og for første gang ført ud i livet ved møderne i København og Oslo, har vi på dansk side kun grund til at være tilfredse. Denne form for konferencer har, som der står i communiquet fra mødet i Oslo, vist sig at være af stor værdi til belysning og klarlæggelse af de synspunkter, der gør sig gældende i hvert af landene.

Der er næppe grund til at gå i enkeltheder om de førte forhandlinger, hvis udfald allerede er tingets medlemmer bekendt. Men jeg skal nævne hovedpunkterne.

Det viste sig, at vi kunne gå sammen et langt stykke ad vejen mod et gensidigt forpligtende, men i øvrigt fritstående skandinavisk forsvarsforbund, der skulle hvile på følgende grundsætninger:

1. hvert af de skandinaviske lande vil forsvare sig mod et væbnet angreb med alle de midler, som det råder over;
2. et angreb på et af dem skal betragtes som angreb på dem alle, og landene skal være solidarisk forpligtede til at yde den umiddelbart angrebne al hjælp og bistand af militær og anden art, som det står i deres magt at yde;
3. forsvarsplaner, stridskræfter og produktion af militært materiel skal samordnes allerede i fredstid;
4. forsvarsforbundet skal indgå som en regional sikkerhedsaftale inden for rammerne af de Forenede Nationers pagt, og
5. hvert af de tre lande kan, dersom noget af dem bliver angrebet, anmode andre stater uden for forsvarsforbundet om hjælp, og hvert af de tre lande skal selv yde al bistand, som er nødvendig for, at hjælpen kan blive effektiv.

Under forhandlingerne i Karlstad, København og Oslo erkendtes det, at de skandinaviske nationer ikke er i stand til ved egne midler fuldtud at udbygge deres militære forsvar – dette gælder i første række Danmark og Norge –, og at de i tilfælde af et stormagtsangreb heller ikke ved egne kræfter i længden vil kunne holde stand derimod, men at de i begge henseender vil være afhængige af hjælp udefra.

Et hovedpunkt i drøftelserne var spørgsmålet om, hvorledes og på hvilke vilkår de nødvendige leverancer af våben og andet materiel kunne fås, om de kunne tilvejebringes inden for en rimelig tid og på økonomisk overkommelige vilkår, hvilket er en forudsætning for, at et skandinavisk forbund kan bringes i stand. Her gør der sig en forskel gældende ikke blot i de tre landes behov, men også med hensyn til, på hvilken måde leveringer af moderne våben og andet forsvarsmateriel kan opnås.

Også i en anden henseende var der meningsforskel.

(Bilag 33 fortsat)

Det var den norske opfattelse, at en henvendelse i udlandet ikke kun burde omfatte materielsspørgsmålet. Den norske regering ønskede i samme forbindelse at drøfte de sikkerhedspolitiske realiteter med de vestlige stormagter, idet den norske regering, som udenrigsminister Halvard Lange udtalte i stortinget den 3. februar, regnede med, at der kun var små udsigter til en tilfredsstillende løsning af materielsspørgsmålet, hvis man ikke var villig til at gå ind på de sikkerhedspolitiske realiteter.

På svensk side ønskede man et alliancefrit nordisk forsvarsforbund, der både formelt og reelt måtte være uafhængigt af magtgrupperinger uden for forbundet. Vide kredse i Norden nærer den opfattelse, at der kunne indtræde en forværring af den internationale situation, såfremt et nordisk forsvarsforbund ikke er fritstående, men suppleres med garantier og aftaler til anden side, medens et alliancefrit forbund derimod kunne bidrage sit til afspænding og fred.

På dansk side var vi af den opfattelse, at vi først og fremmest måtte undersøge de muligheder, der måtte bestå for inden for rimelig tid og på rimelige vilkår at få våben og leverancer til et skandinavisk forbund, uden at dette påtog sig politisk betænkelige forpligtelser over for andre magter.

Det var naturligt for de danske forhandlere at søge at mægle der, hvor norske synspunkter afveg fra svenske.

Under drøftelserne i Oslo blev der fra norsk side gjort et forsøg på at imødekomme det svenske synspunkt, et forsøg, der blev mødt med åben svensk anerkendelse, men det blev under konferencen klart, at skønt der allerede under møderne i Karlstad og København var konstateret vidtgående enighed, var det ikke for tiden muligt at nå frem til den fornødne samstemmighed om forudsætningerne for og konsekvenserne af et skandinavisk forsvarsforbund.

Der blev under drøftelserne tilvejebragt fuld klarhed over, hvad der af parterne måtte tilstræbes som grundlag for en fælles løsning af de skandinaviske landes sikkerhedsproblemer, men det viste sig ikke ved denne lejlighed muligt helt at slå bro over de principielle meningsforskelle. Det konstateredes derfor, at der ikke i øjeblikket var tilstrækkeligt grundlag for indgåelsen af et forbund. Drøftelserne havde været ført med åbenhed og i en ånd af gensidig tillid og forståelse. Og der var fuld enighed om, at de tre folk skal fortsætte og videre udbygge deres samarbejde på vigtige områder, og at den løbende indbyrdes rådslagning om udenrigspolitiske spørgsmål skal oprettholdes og styrkes.

Det er fra forskellige sider blevet hævdet, at Danmarks stilling er den, at vi intet standpunkt har, at vi udelukkende har søgt at mægle for så at stille os på det standpunkt, som et svensk-norsk kompromis måtte medføre.

Det fremgår af, hvad jeg allerede har sagt, at denne påstand er urigtig. Vor opfattelse er den, at et alliancefrit, gensidigt forpligtende skandinavisk forsvarsforbund med vished for, at de nødvendige forsyninger kan opnås udefra – og det vil jo i praksis sige vestfra –, ikke alene er den bedste løsning af de nordiske landes sikkerhedsproblemer, men tillige, at en sådan ordning er et naturligt led i en konstruktiv fredspolitik. Det er den løsning, der efter regeringens opfattelse stemmer bedst med Danmarks og det øvrige Skandinaviens interesser. Den vil foruden at

(Bilag 33 fortsat)

bidrage til at øge de skandinaviske landes sikkerhed tillige være en stabiliserende faktor for freden og bidrage til afspænding i den almindelige situation. Det er dette mål, regeringen har for øje.

Nu kan man naturligvis spørge: Er det ikke formålsløst at søge at få våben specielt fra De forenede Stater til et sådant forbund? Forelå der ikke allerede, før møderne i København og Oslo blev holdt, tilstrækkeligt mange officielle og officiose amerikanske udtalelser, der viste, at uden beredvillighed til at påtage sig gensidige forpligtelser ville det ikke nytte noget at henvende sig? at kun de lande, der var beredt til at slutte sig til en atlantisk union, kunne gøre sig håb om i overskuelig fremtid at komme i betragtning ved leverancer af våben og andet krigsmateriel?

Ja, det er rigtigt, at de udtalelser, der forelå, måtte advare mod overdreven optimisme med hensyn til den forståelse, vore planer på forhånd ville møde i Washington og andre steder. Men man må ikke glemme, at vi efter mødet i Oslo først nu i disse dage er ved at fremsætte vore synspunkter og forklare den helt nye situation, der ligger deri, at de skandinaviske lande er rede til at slutte en aftale om med alle midler i fællesskab at tage kampen op mod et væbnet angreb på et eller flere af disse lande og på denne måde deltage i forsvaret af den demokratiske verdens idealer om frihed og ret. Skandinavien som fredsfaktor er ikke uden betydning.

Med rette kan vi da spørge: Er mulighederne for at nå vort fælles mål – det er: at sikre freden – størst, når et enigt Skandinavien er besluttet på i fællesskab og med den materielle bistand, som vi kun kan få udefra, at forsvare sig, hvis det angribes? Eller gavner det bedre fredens sag, at Skandinavien lande er splittede og delvis våbenløse? Dette er reelle hensyn, som med vægt kan fremføres og vil blive fremført af vore ambassadører i udlandet.

Man er for øjeblikket i offentligheden tilbøjelig til at hæfte sig ved den omstændighed, at det ikke i Oslo lykkedes fuldtud at bringe uoverensstemmelserne ud af verden, og det hævdes fra mange sider, at forhandlingerne nu er bristet definitivt. Dette er ikke rigtigt. Det fastsloges i communiquet fra Oslomødet, at der ikke i øjeblikket bestod tilstrækkeligt grundlag for indgåelse af et forsvarsforbund. Man ønskede ikke ved en tilslørende formulering at skjule de uoverensstemmelser, som var til hinder for med det samme at bringe den aftale i stand, om hvis væsentligste indhold der allerede var opnået samstemmighed. Det følte nødvendigt også at nå frem til fuld enighed om forudsætningerne for og konsekvenserne af en sådan aftale. Uden fuld enighed herom ville der bestå en risiko for, at samarbejdet kunne hæmmes og miste sin betydning, endnu før det havde stået sin prøve. Dette ville være værre end slet ingen aftale.

Forhandlingerne er ikke ophørt. Der er stadig både i Danmark, i Norge og i Sverige enighed om, at den lykkeligste løsning af Nordens sikkerhedsproblemer er en regional forsvarspagt mellem de tre skandinaviske lande. De tre landes regeringer er principielt enige om det væsentlige indhold af en sådan pagt. De tre landes repræsentanter har under de førte forhandlinger åbent over for hverandre gjort rede for den betydning, som en pagt ville have for de enkelte lande.

(Bilag 33 fortsat)

Vi kan ikke uden videre opgive denne politik, og vi synes ikke, der er grund til det, så længe der er mulighed for at gennemføre den. En også i formen fællesnordisk henvendelse i udlandet om mulighederne for levering af våben og andre nødvendige tilførsler, hvis sikring er en af forudsætningerne for en skandinavisk pagt, ville rimeligvis have haft større vægt end de enkelte landes særskilte optræden. Disse muligheder bliver imidlertid nu undersøgt af landenes repræsentanter hver for sig, men samtidigt og i nøje indbyrdes føling og kontakt. Og hovedopgaven er den fælles: at forklare udlandet de skandinaviske landes vilkår og forudsætninger, at forklare vort eget syn på vore egne problemer og at overbevise udlandet om den politiske fornuft i planen om et skandinavisk forsvarsforbund, indgået i overensstemmelse med De forenede Nationers pagt.

Der skal ikke gøres noget forsøg på at skabe illusioner om vor politik. Men når der i communiquéet fra Oslomødet står, at det for tiden ikke var muligt at nå den fornødne samstemmighed om forudsætningerne for og konsekvenserne af det alliancefri forsvarsforbund, så betyder det ikke, at sagen er skrinlagt. Det, der ikke kan nås for tiden, kan måske nås med tiden, og vi vil i hvert tilfælde ikke fra dansk side lade den ringeste mulighed gå fra os for at yde vort bidrag til at tilvejebringe den skandinaviske enighed, der næsten, men kun næsten, allerede er nået.

Den norske regering har meddelt, at den vil søge at få nærmere oplysninger om Atlantunionen for derefter at tage standpunkt til, om den ønsker en indbydelse til at forhandle om deltagelse i unionen. Da Danmark på samme måde som Norge hører til de lande, som eventuelt vil blive indbudt til at deltage i forhandlinger om en nordatlantisk pagt, er det naturligt for os ligeledes at søge yderligere orientering herom, således som de danske ambassadører i Washington og London også hidtil har gjort.

Men i øjeblikket har vi ikke tilstrækkeligt grundlag hverken til at danne os en sikker mening om den skandinaviske tankes øjeblikkelige gennemførlighed eller til at drøfte andre muligheder, der kan komme til at foreligge i en fremtidig situation, som vi ikke ved tilstrækkeligt om, og som regeringen for sit vedkommende ikke har taget stilling til. Men regeringen ved sig i overensstemmelse med den danske rigsdags alt overvejende flertal, når den stadig tilstræber den fælles nordiske løsning, som der i alle de tre skandinaviske lande er et levende ønske om at nå frem til.